

Dos índices onomásticos cunqueirianos: *Merlín e familia* vs *Merlín y familia*

María Xesús Nogueira Pereira

[Recibido, xaneiro 2008; aceptado, marzo 2008]

RESUMO A autora leva a cabo neste artigo un estudo contrastivo dos índices onomásticos de *Merlín e familia*, de Álvaro Cunqueiro, e da versión castelá, *Merlín y familia*, elaborada polo propio escritor. A comparación de ambos os paratextos mostra diferenzas que son analizadas no traballo e que revelan estratexias narrativas adoptadas polo autor tanto nos singulares índices onomásticos cos que concluíu a maior parte das súas novelas coma no conxunto da súa narrativa.

PALABRAS CHAVE: narrativa galega, Álvaro Cunqueiro, paratexto, autotradución.

ABSTRACT This is a contrastive study of the index of names in *Merlín e familia*, by Álvaro Cunqueiro, and of its translation into Castilian, *Merlín y familia*, done by the author himself. A comparison of both paratexts reveals differences which are studied in the article, and which make manifest the author's narrative strategies, both in the characteristic indices of names which appear in the majority of his novels and in the corpus of his literary production in general.

KEYWORDS: Galician narrative; Álvaro Cunqueiro, authorial translation, paratext.

53

1. O paratexto na narrativa de Cunqueiro

Os elementos paratextuais¹, dende o título aos limiares ou aos índices onomásticos, teñen unha importante presenza na narrativa de Cunqueiro, así como un desenvolvemento singular, até o punto de constituír algún deles –é o caso dos índices dos que me vou ocupar– un trazo identificador. Alén de pola súa extensión, o paratexto da novela cunqueiriana² chama a atención pola coherencia e pola incorporación de elementos propiamente textuais, como

¹ Refírome principalmente ao que Gérard Genette denomina *peritexto* (capa, título, dedicatoria, limiar, epílogo, índice, etc.) (Genette, 1987: 316).

² Noutro lugar (Nogueira, 2005) analicei polo miúdo o corpus paratextual do conxunto da narrativa de Cunqueiro.

personaxes ou anécdotas que resultan centrais na diéxese. Esta tendencia garda unha estreita relación co carácter fragmentario da narrativa do escritor, caracterizada as máis das veces pola incorporación de materiais accesorios como son os apéndices ou os propios índices onomásticos.

Os índices onomásticos son un dos elementos máis característicos da narrativa de Cunqueiro, non só por estaren presentes na maior parte da súa obra longa³, senón tamén pola particular condición que lles vén dada polo feito de desempeñaren funcións que se afastan das dos paratextos ao uso.

Un dos trazos definitorios dos índices cunqueirianos é a súa renuncia á obxectividade. Esta actitude queda patente xa en *Merlín e familia*, onde se produce unha coincidencia entre a voz que enuncia o paratexto e a que narra a obra, correspondentes ambas as dúas ao criado Felipe de Amancia, tal como se aprecia na súa ausencia no índice, así como nas entradas dedicadas aos restantes protagonistas:

MERLÍN.- O meu señor amo e mestre, que non digo que *na groria esté*, porque non teño noticia de que morrese⁴.

GINEBRA.- Mi ama, raíña que foi de Bretaña. Mui outa, nobre e podeirosa señora.

A subxectividade derivada do punto de vista da voz narrativa vese mitigada nesta obra por algúns procedementos de distanciamento, como o que se observa na entrada que corresponde ao *mouro Alsir*, de quen se di que “agasalhou a Felipe de Amancia coa *Novela do peido do demo*”. A coherencia desta voz coa do personaxe narrador mantense porén nas coordenadas espazo-temporais. En ambos os casos, estas están caracterizadas pola distancia, pois tanto a

³ Dos tres libros de narrativa longa escritos en lingua galega, tan só *Si o vello Sinbad volveuse ás illas* carece de índice onomástico. Curiosamente, a versión castelá desta obra, autotraducida polo propio Cunqueiro co título *Cuando el viejo Sinbad vuelve a las islas*, si inclúe índice. O testemuño de Francisco Fernández del Riego leva a pensar na posíbel existencia dun paratexto na versión galega que por algunha razón non se chegou a incorporar: “Estando xa o texto no meu poder, a piques de se editar, [Cunqueiro] fíxome a indicación que sigue: «Suprime das copias que che remesei os folios derradeiros e súbstitúeos polos que agora che envío. *Vai, como verás, o 'índice onomástico', o fragmento do teatro chino, e o tratado breve dos países que non hai*»» (Fernández del Riego, 1991: 166; a cursiva é miña). No referido á narrativa en castelán, tan só a derradeira das novelas, *El año del cometa*, non incorpora índice.

⁴ Cito pola *Obra en galego completa*, vol. II, Narrativa (Vigo: Galaxia, 1982).

narración como o índice foron escritos cando Felipe de Amancia xa non estaba en Miranda ao servizo de Merlín.

O contido dos índices onomásticos cunqueirianos resulta tamén infrecuente pola súa extensión e variedade. Aínda que os personaxes humanos son os elementos máis abundantes, os paratextos inclúen tamén animais, seres sobrenaturais, topónimos, obxectos e outras realidades. Alén da amplitude do catálogo, cómpre salientar ademais a escasa relación que en ocasións existe entre estes elementos –especialmente os personaxes– e a diéxese. A tendencia agudízase no tratamento das figuras históricas, de procedencia literaria ou de dimensión intertextual. Así acontece en *Merlín e familia* co personaxe de don Hamlet, do que, a pesar de se facer alusión só indirecta a el en “O espello do mouro”, é incluído no índice onomástico como “señor rei de Dinamarca. Príncipe triste e incerto, cuías dúbidas e morte cruel andan polos teatros”. No paratexto da mesma obra aparece tamén *Don Parsifal* nos seguintes termos: “historia en verso que contaba doña Ginebra, dun cabaleiro de Bretaña que foi en demanda do Grial”.

A maior singularidade dos índices onomásticos cunqueirianos radica no entanto nas funcións que desempeñan. Alén daquelas que podemos considerar xerais, polo seu carácter convencional nos paratextos desta natureza, como a identificación dos personaxes (mediante o nome, a orixe, o papel principal na diéxese ou o trazo caracterizador a miúdo anecdótico), a cohesión (sobre todo no caso dos personaxes secundarios), a mnemotecnia e a síntese argumental, estes paratextos desempeñan outras que son específicas dos índices cunqueirianos. Unha delas é a amplificación da diéxese mediante historias marxinais con respecto ao texto (Rodríguez Vega, 1997; Nogueira, 2005) e a información acerca de personaxes dos que apenas se proporcionan datos na obra. Esta función apréciase con claridade en dúas entradas do índice de *Merlín e familia*:

BISPO DE LAMEGO, *Monseñor don.*– O mitrado coxo de Lamego, que tiña un aristón i un corvo que falaba latín, e mercáballe a mosiú Simplom bolas de neve e caixas de música. *Puxo as sinodales en verso portugués, i ensináballes aos seus cregos a facer a maionesa, cando iba en visita pastoral* (cursiva miña).

ESCRAUSTRADO DAS GOAS, O.– Chamábase don Ernestino, e fora bernaldo en Meira. Tiña na canal un peto segredo, onde levaba unha pistola de garda. *De nación riojana, sementou de guindillas de fogo al culo, tódalas terras do igresario das Goás* (cursiva miña).

No que respecta ao primeiro dos personaxes, o Bispo de Lamego, o texto tan só nos revela a súa afección polas bólas de neve. Igualmente secundario resulta no plano textual o Escraustrado das Goas, de quen nin sequera se proporciona o nome e tan só se di que “padricóu mui asisado” no enterro, en Quintás (74⁵).

Outra das funcións específicas dos índices cunqueirianos é a prolongación da historia contada no texto mediante a incorporación de información sobre os personaxes que transcende as coordenadas temporais da narración. Así acontece, na obra á que me estou a referir, con don Giovanni de Treviso, de quen se informa no índice que “foi casado con lady Tear, e finouse malato en Florencia”. Esta función ten un desenvolvemento especial en *Merlín e familia* nas voces correspondentes aos personaxes que conviven co mago na casa de Miranda, onde as prolongacións da fábula no referido aos acontecementos vividos por eles cando xa non están ao servizo de don Merlín pechan definitivamente as súas historias:

56

CASILDA.– Criada da casa, que foi moza do cego de Outes. Tivo un fillo do paragüeiro de Sebes.

MANOELIÑA DE CALROS.– Criada da casa, a quén eu ensiñei a cuspir caguñas de cereixas. Casei con ela cando me puxeron de barqueiro en Trigás⁶.

MARCELINA, *A señora*.– [...] Cando don Merlín erguéu a casa, puxo fonda en Lugo.

XOSÉ DO CAIRO.– [...] Cando se foi don Merlín, quedou por caseiro en Miranda, e casou coa condesiña de Belvís, aquela máis roxa do pelo, que empreñara do señorito de Balmonte.

Algúns destes datos son empregados nos apéndices de *Merlín y familia*, aos que máis adiante me referirei. É o caso de José del Cairo (excluído do índice onomástico da versión castelá), de quen se di que quedara de caseiro en Miranda, “acabado de casar, justamente con una de las condesitas, con aquella más rubia de pelo que empreñara del señorito de Belmonte [...]” (155). A información incluída no paratexto de *Merlín e familia* sobre o futuro dalgún dos seus personaxes é aproveitada polo tanto no texto da versión castelá.

⁵ A paxinación corresponde á *Obra en galego completa* e, no caso castelán, a *Merlín y familia*. Barcelona: Destino, 1973.

⁶ Repárese no trazo de subxectividade que demostra o narrador no tratamento que deste personaxe fai no corpus paratextual.

Finalmente, os índices onomásticos desempeñan tamén funcións metaliterarias mediante os comentarios acerca de cuestións como a distribución do espazo que se lle dedica a un personaxe no texto, a xustificación da súa inclusión, a dimensión intertextual dos caracteres ou a propia interpretación da obra.

Os índices onomásticos de Cunqueiro afástanse, como se pode comprobar, dos paratextos ao uso. Ademais de proporcionaren cohesión á obra, desempeñan funcións específicas e posúen un grao de autonomía dende o punto de vista narrativo que os aproxima en ocasións ao microrrelato.

2. *Merlín e familia* vs *Merlín y familia*

Dous anos despois da aparición de *Merlín e familia* (1955) viu a luz a versión castelá da obra, realizada, como acontece no conxunto da produción de Cunqueiro, se exceptuamos *As crónicas do sochantre*⁷, polo propio escritor.

A autotradución de Cunqueiro –como tamén a súa faceta de tradutor de textos alleos– ten suscitado unha diversidade de opinións que non vou expor neste lugar e que salientan o grao de intervención do autor nos textos versionados en cuestións que van máis alá das simples escollas lingüísticas⁸. As autotraducións, tratadas en numerosas ocasións como textos orixinais (Nogueira, 2005) ou versións superiores (Rodríguez Vega, 2003), foron interpretadas por Rexina Rodríguez Vega como “simples variantes que constitúen fragmentos dun único macrotexto” (2003: 204). A autora, que se ocupou do estudo das versións feitas polo propio autor, salientou a “tendencia á literaturización, á recreación como exercicio de ennobrecemento formal [que] terá un importante custo nas versións castelá” (1999: 1359), actitude que tamén se aprecia nalgúns entradas do índice onomástico.

Merlín y familia amplía a segunda parte de *Merlín e familia*⁹ e incorpora dúas seccións complementarias: “Apéndices” e “Noticias varias de la vida de Don Merlín, mago de Bretaña”. A primeira inclúe a tradución de “A novela de mosiú Tabarie”, coa que o mouro Alsir agasallou a Felipe de Amancia, e

⁷ Neste caso a autoría é de Francisco Fernández del Riego.

⁸ Vid. para isto Silva, 1993; Rodríguez Vega, 1999, 2001.

⁹ Cómpre lembrar que a sección “Aquel camiño que era un vello Mendiño”, foi engadida na segunda edición, en 1968.

“Pablo y Virginia” (55), que desenvolve tamén un motivo literario aludido no texto a propósito do señor Elimas, “que iba venderlle ás condesitas unha historia nova que traguía, que léla era moda en París e intitulábase ‘Pablo y Virginia’”. A segunda complementa datos biográficos sobre o propio Merlín. As mencionadas *noticias* constitúen tamén unha prolongación da historia, pois nelas un cabaleiro inglés, de nome Mr Craven, que cruza na barca de Felipe de Amancia, infórmao de que “todavía no hace un año que le vieron en Nápoles unos clérigos irlandeses” (167).

A estrutura e o contido de ambas as dúas obras son polo tanto as seguintes:

Nota introdutoria	Nota preliminar
PRIMEIRA PARTE A selva de Esmelle A casa de Merlín Os quitasoles i o quitatrevas O camiño de Quita e Pon A princesiña que quería casar As historias do Algaribo A bañeira i o demo O herdeiro da China O lobo que se aforcóu O reló de area A soldadura da princesiña de prata O espello do mouro A trabe de ouro A sirea grega O viaxe a Pacios	PRIMERA PARTE. MIRANDA La selva de Esmelle La casa de Merlín Los quitasoles y el quitatinieblas El camino de Quita-Y-Pon La princesita que se quería casar Las historias del algaribo La bañera y el demonio El heredero de la China El lobo que se ahorcó El reloj de arena La soldadura de la princesita de plata El espejo del moro La viga de oro La sirena griega El viaje a Pacios
SEGUNDA PARTE Aquel camiño era un vello Mendiño I. O enano grego II. O paxe de Aviñón III. O hugonote de Riol IV. O galo de Portugal A novela de Mosiú Tabarie	SEGUNDA PARTE Aquel camino era un viejo mendigo Nota preliminar El enano griego El paje de Aviñón El hugonote de Riol El gallo de Portugal
	APÉNDICES La novela de mosiú Tabarie Pablo y Virginia
	NOTICIAS VARIAS DE LA VIDA DE DON MERLÍN, MAGO DE BRETAÑA Nota preliminar Lugar de nacimiento de Merlín Auto de la mujer barbuda La escuela de Longwood Merlín en Toledo El viaje a Roma
Nota final	-----
ÍNDICE ONOMÁSTICO	ÍNDICE ONOMÁSTICO

A maior amplitude de *Merlín y familia* con respecto á versión orixinal é notoria e prodúcese, como pode comprobarse, mediante a adición de novos materiais complementarios. A versión ao castelán ten polo tanto máis de reescritura que de tradución. As incorporacións afectan deste xeito á estrutura da obra, que engade novos apéndices e suprime a nota final. Non ocorre o mesmo coa nota introdutoria nin co índice onomástico, do que se ofrece unha tradución con modificacións significativas das que me ocuparei a seguir.

3. Os índices onomásticos galego e castelán

A análise comparativa de ambos os dous paratextos mostra algunhas discordancias entre un e outro das que se poden extraer ideas acerca da práctica narrativa do mindoniense en cuestións como o deseño dos seus personaxes ou o a configuración do lector ao que vai dirixida. Ademais disto, os índices onomásticos presentan unha diferenza formal, xa que o de *Merlín e familia* inclúe información sobre a páxina do texto no que aparece a voz respectiva¹⁰. Esta remisión está ausente na edición castelá, así como nas sucesivas narracións nunha e outra lingua.

59

A comparación dos dous índices en termos cuantitativos espella a maior amplitude e complexidade da versión castelá, que, fronte ás 98 entradas do índice galego, consta de 102. No índice onomástico castelán están ausentes os nomes *Xazmín* e *Xosé do Cairo*. Ambos os personaxes gardan relación coa casa de Merlín en Miranda, un deles como criado (*vid. supra*) e outro como visitante que deixou a súa pegada no recordo da señora Marcelina:

XAZMÍN.- Paxe e mozo de cuadra do señor Bispo de París, de quen dixo a señora Marcelina que si ela quixer, volvía nun tris por seu namorado.

Por outra banda, no índice onomástico de *Merlín y familia* incorpóranse novos personaxes, relacionados todos eles coa diéxese desenvolvida nos capítulos engadidos á versión orixinal. É o caso da Emperatriz doña Caliodora,

muy notoria en la historia de las modas bizantinas, porque impuso la pintura de las uñas de los dedos meñiques de las manos, y en las suyas, mirando

---

¹⁰ Como curiosidade, cómpre aclarar que na *Obra en galego completa* se leva a cabo unha reimpresión do índice das edicións anteriores, sen actualizar o dato referido á páxina. A edición da obra en galego precisa un traballo rigoroso de fixación textual que resolva este e outros erros tipográficos.

con cristal de aumento, se veía en la una al emperador y su séquito yendo de palacio al hipódromo, y los azules y los verdes aclamando, y en la otra una cacería de faisanes en la Cólquida, con los halcones imperiales volando sobre el coloreado bosque del otoño.

Ademais da ampliación dun personaxe secundario, prodúcese un cambio no nome, pois tanto na versión orixinal como na autotradución é designada como *doña Arquipás*. Estamos diante dun caso de alteración da información a respecto do texto.

Outro dos personaxes engadidos é o *señor Felpeto*, “carpintero que hizo el triciclo de madera de roble al obispo López Borricón, de Mondoñedo”, mencionado como fonte dunha das historias contadas en “Aquel camiño era un vello Mendiño”, concretamente en “O hugonote de Riol”:

e isto escoitéillo eu ao carpinteiro que veu a Miranda a faguer a escaleira nova do faiado i a pisar o faiado traseiro, señor Felpeto chamado, mui considerado de meu amo Merlín [...] (118).

60

No índice onomástico da versión castelá inclúense tamén dúas entradas aclaratorias que fan referencia á novela *Pablo y Virginia*. A primeira delas correspóndese coa novela de Saint-Pierre e amplifica unha mención que a voz narrativa fai dela en *Merlín e familia* e *Merlín y familia*¹¹. A segunda corresponde ás árbores bautizadas co nome dos protagonistas desta narración e alude a unha anécdota desenvolvida na sección engadida á versión castelá:

“PABLO Y VIRGINIA”.- Novela de Bernardino de Saint-Pierre que leía llorando la condesita rubia de Belvís cuando estaba preñada del señorito de Balmonte.

PABLO Y VIRGINIA.- Dos sauces de la orilla del Miño, en el inventario de las propiedades de don Merlín en Miranda de Lugo.

No paratexto castelán engádense tamén as entradas *Pichegru*, “monje del paje François, enamorado de la dama Anglor” [...], mencionado no texto da versión orixinal e da autotradución como mal nome do paxe que dixo cha-

---

¹¹ Neste caso dedícaselle, como se dixo, unha sección.

marse François, e Termar, localidade relacionada coa segunda parte da obra, ao ser a pousada onde parou Felipe de Amancia logo de abandonar a casa de Merlín:

era a pousada de Termar, a onde fun antes de parar de barqueiro en Pacios –e istas serán deloutras madexas que devanar, outras memorias que quentar, outros espellos nos que mirarse–, a coñecer as xentes que van e veñen por istas historias; digo, por iste camiño.

TERMAR.- Posada del camino de Santiago, en tierras de la Real Abadía de Meira. Ahora se llama Feira del Catorce, y lo más de la villa es de maragatos y sanabreses.

As diferenzas entre ambos paratextos non se limitan a esta falta de coincidencia das entradas, senón que atinxen ao propio contido destas, que se ve a miúdo modificado na versión castelá, tal como explicarei a seguir. Tales modificacións gardan relación con algunhas cuestións centrais da narrativa de Cunqueiro que tratarei a continuación.

a) A cuestión onomástica

61

O índice onomástico da versión castelá presenta cambios significativos nas fórmulas de tratamento dalgúns personaxes, empregadas as máis das veces para denotaren o exotismo destes. Unha destas modificacións consiste na adaptación da forma *mosiú* por *monsieur*: *Monsieur Castel* en lugar de *Mosiú Castel*; *Monsieur Guy Tabarie* en lugar de *Mosiú Guy Tabarie* e *Monsieur Vermeil* en lugar de *Mosiú Vermeil*. Por outra banda, algúns estranxeirismos empregados nas fórmulas de tratamento do índice orixinal son substituídos polas formas castelás na versión autotraducida. Así, *Donna Eleonor* deriva en *Doña Eleonor*, mentres que fórmulas como *Miss Spindle*, *Lord Sweet* e *Lady Tear* manteñen o estranxeirismo.

A fórmula de tratamento *mestre*, empregada con certa frecuencia na narración, coñece solucións diferentes na versión castelá: *Mestre Hairy* convértese na forma arcaizante *Maese Hairy*; *mestre Abelardo* tradúcese literalmente por *maestro Abelardo*; e *Mestre John Flute* mantense. No primeiro dos casos é posíbel apreciar unha vontade de “imitación dos estilemas de subxéneros como a novela de cabaleirías”, identificada por Rodríguez Vega (2003: 207) nas auto-traducións do escritor.

No índice castelán aprécianse aínda outros cambios, como a simplificación de *Monseñor don Bispo de Lamego* en *El Señor Obispo de Lamego* ou o reforzamento de fórmulas como *Excelencia Novás*, en *Su Excelencia Novás*, ou *El Rei don Carlos VII*, en *Su Majestad don Carlos VII*.

No relativo á antroponimia literaria, o índice castelán presenta tamén algunhas modificacións que teñen como función complementar a información proporcionada con referencias ao lugar de orixe (*don Amadís* vs. *don Amadís de Gaula*), co reforzamento da dimensión literaria (*don Hamlet* vs. *el incierto señor don Hamlet*) ou coa precisión e a exhaustividade onomástica (*Paxe do Imperante Michaelos* vs. *Paje del Imperante Michaelos Comneno*). En ocasións estamos diante dunha verdadeira ampliación da fórmula:

MICHAELOS, O IMPERANTE DON.- Basilisco maior de Constantinopla, perdido coa súa hoste nas áreas do deserto, por mor do lentor dunha princesa de Gazna chamada Dama Calielá.

MICHAELOS, EL IMPERANTE DON.- Basileo de Constantinopla, *Comneno Angelis Láscaris, Hipogeneta apelado*, que nació yendo su madre cabalgando, y la ilustre señora ni se apeó para parirlo. Está perdido en las arenas del desierto (cursiva miña).

62

Máis singular resulta aínda a ampliación levada a cabo na voz *La Hija de Doña Carolina* con respecto a *A Filla de Doña Carolina*, polo feito de resolver mediante unha hipótese o problema da falta de identificación onomástica:

FILLA DE DOÑA CAROLINA, A.- Tampouco se soupo nunca o seu nome. Foi adeprender a Tulé o entredós i o doce de améndoa. Era princesa dos caldeos, prometida esposa de don París. Está cautiva de Miss Spindle, que a disfraz de pomba nas procesiós.

HIJA DE DOÑA CAROLINA, LA.- *Se discute acerca de su verdadero nombre, sospechándose que fue bautizada con el de las santas del día de su nacimiento, y así se llamaría Verísima Pomposa Capitolina Romana Rolindes*. Fue a aprender a Tulé el entredós y el dulce de almendra. Era princesa de los caldeos, prometida esposa de don París. Está cautiva de miss Spindle, quien la disfraz de paloma colipava (cursiva miña).

Un caso diferente é o que se aprecia na fórmula *Manoeliña de Calros*, personaxe de extracción popular que vive na casa de Miranda, que na versión castelá é depurado dos trazos galeguizadores (o diminutivo) e coloquial (a metátese) e convertido en *Manuela de Carlos*. Tal modificación pode tamén

entenderse como unha evolución do rexistro coloquial ao formal identificada por Rodríguez Vega no seu estudo (1999: 1364 e ss.).

Unha maior intervención percíbese no personaxe identificado no índice de *Merlín e familia* como *A Muller do Ferreiro* e que aparece na versión castelá como *La hija del señorito mayor de Humoso*. Neste caso estamos diante dunha modificación que afecta ao núcleo da fórmula onomástica.

A toponimia sofre tamén transformacións no índice onomástico da versión autotraducida. Tamén neste caso se aprecia un esforzo pola precisión, especialmente nos topónimos galegos: *O señor Deán de Santiago de Compostela* vs. *el señor Deán de Santiago de Compostela*; “tódalas terras do igresario” vs. “todo el iglesario de Góas”.

Outras veces o cambio deriva da adxectivación (*Porta de Constantinopla* vs. *Sublime Puerta*) ou da intertextualidade, non exenta de humor, co lema que reza no escudo de Soria: “cidade dos Linaxes, onde vivía a viuda doña Florinda” vs. “ciudad de los linajes, pura cabeza de Extremadura”.

A modificación máis importante no referido á toponimia prodúcese porén na entrada correspondente á cidade natal do escritor:

63

MONDOÑEDO.- Cidade de Galicia sonada polos bispos, e polo cabalar das San Lucas, i onde nacéu o señor Cunqueiro, que puxo en formado istas historias. É rica en pan, en augas i en latín.

MONDOÑEDO.- Ciudad de Galicia, *nombrada en el prólogo del “Quijote”, por poner Cervantes cita de famosas cortesanas, que la vida de éstas escribiera el obispo Guevara. Tiene ferias de fama el día de San Lucas, y lo son de caballar bravo, hierro, boj y miel. En ella nació el Señor Cunqueiro, donde se oye cantar el agua de la Fuentevieja, que fue quien puso en romance estas historias. Es rica en pan, en aguas, en recoletos huertos con camellos, naranjos y mirlos, y en latín (cursivas miñas).*

Resulta interesante reparar na alusión a *El Quijote* na versión castelá, así como na mención do bispo Guevara, tantas veces citado polo escritor. Alén disto, ampliáanse os detalles explicativos referidos á feira de San Lucas, que resultarían menos coñecidos para un lector castelán¹², así como a fórmula que acabaría sendo célebre “rica en pan, en augas i en latín”.

¹² Este tipo de explicacións son moi frecuentes no índice castelán, como se verá máis adiante.

b) A ampliación de detalles

Os distintos paratextos que constitúen o índice onomástico de *Merlín y familia* presentan, en xeral, unha maior profusión nos detalles con respecto á versión orixinal, que se aprecia xa na maior presenza da adxectivación. Os exemplos son numerosos:

<i>Merlín e familia</i>	<i>Merlín y familia</i>
galano do sotainfante de Palermo ("NÁPOLES")	regalo del joven sotainfante de Palermo ("NÁPOLES")
can <i>Perrís</i> ("NÁPOLES")	perro Perís, braco tizado ("NÁPOLES")
os tulesinos traen as lises de Francia (INFANTE DON SCAREFLY)	los tunesinos traen por armas las ilustres lises de Francia (INFANTE DON SCAREFLY)
can d'El Rei Carlos VII (SEGOVIA)	perro alano de su Majestad Carlos VII
figura que tomou o demo Croizás (DON SILVESTRE)	figura de respeto que tomó el demonio Croizás (DON SILVESTRE)
serpre de caste céltica (MOSIÚ SIMPLOM)	sierpe de caste céltica, bilingüe (MOSIÚ SIMPLOM)
que cautiva á filla de doña Carolina (MISS SPINDLE)	que cautiva a la diminuta hija de doña Carolina (MISS SPINDLE)
calendario para uso uso de ingresos (VIUDA DO BISPO DE LIVERPOOL, A)	calendario para uso uso de ingleses reformados (VIUDA DEL OBISPO DE LIVERPOOL, LA)

64

Algunhas destas ampliacións teñen unha evidente función aclaratoria:

<i>Merlín e familia</i>	<i>Merlín y familia</i>
que o derradeiro rei, señor Artús, volveuse corvo nunha batalla (BRETANÍA)	que el último rey suyo, don Artús, se convirtió en cuervo, derrotado en batalla (BRETANÍA)
fillos dun encolleito (GAZNA)	hijos de un jorobado y todos de un vientre (GAZNA)
alí caparon a mestre Abelardo por mor dos amores que tivo con Eloisa (PARÍS)	allí castraron a maestro Abelardo por culpa de los amores que tuvo con la sobrina de un canónigo (PARÍS)

Outras precisións engaden información toponímica máis ou menos necesaria para a localización:

<i>Merlín e familia</i>	<i>Merlín y familia</i>
engañou a unha viuda en Soria cun peido que recendía a nardo (COBILLÓN)	engañó a una viuda en Soria con palabra de matrimonio y un meteorito que olía a nardo de Valencia (COBILLÓN)
alcalde constitucional de Burdeos (CROIZÁS)	alcalde constitucional de Burdeos en Girona CROIZÁS

En xeral, as ampliacións teñen unha función mnemotécnica e proporcionan cohesión á obra. Así acontece coa información que se proporciona na voz *Lord Sweet*, do índice castelán, onde se lembra o trágico final deste personaxe, asasinado nun xardín de Roma por unha “longa espada milanese” (72) empunhada por un descoñecido, tal como se relata en ambas as versións

SWEET, LORD.- Señor do castelo e país de Marduffe, na Gran Bretaña. Casou con lady Tear.

SWEET, LORD.- Señor del castillo y país de Marduffe, en Gran Bretaña. Casó con lady Tear. *Murió en un jardín de Roma* (cursiva miña).

En ocasións, as ampliacións levadas a cabo por Cunqueiro na súa versión castelá están a desempeñar funcións especiais, que comentarei a seguir.

i) Reforzamento da dimensión literaria

Algúns dos engadidos que o escritor fai ao paratexto na súa versión en castelán son aclaracións relativas á dimensión intertextual da obra, que non se restrinxe ao universo artúrico. Na sección “O espello do mouro”, Felipe de Amancia presenta o personaxe do mouro Alsir, que levaba entre a súa mercadoría *libros de historia* entre os que figura “*A Novela do Peido do Demo*, que escribiu mosiú Gui Tabaire”. Na segunda parte do libro, o narrador *conta* esa novela, “a primeira que lín” (131). Estamos diante dun exercicio de intertextualidade coa composición LXXXVIII do *Testamento* de François Villon, na que non só se atribúe a *novela* a Gui Tabarie senón que se reconstrúe esta ficción, da que non se ten noticia. Nin o texto nin o índice onomástico galegos relacionan o escritor francés co título *Le Roman du Pet au Diable*, mencionado nun dos seus versos. A referencia aparece porén noutro elemento paratextual, como é a cita que precede o capítulo “A novela de Mosiú Tabarie”, que reproduce os versos da mencionada composición onde se fai mención da misteriosa novela:

Je lui donne ma librairie
et le *Romman du Pet au Diable*,
lequel maistre Gui Tabarie
grossoya, qu’est hom veritable.
Par cayers est soubz une table.
Combien qu’il soit rudement faict,
la matière es si très notable,
qu’elle amende tout le meffaict.
FRANÇOIS VILLON: *Grand Testament* (131)

O paratexto da versión castelá engade porén esta información, proporcionando mesmo o título da composición:

SIDI MOHAMED IBN ALSIR.- [...] Agasallóu a Felipe de Amancia coa *Novela do peido do demo*, que escribiu mosiú Guy Tabarie.

SIDI MOHAMED IBN ALSIR.- [...] Regaló a Felipe de Amancia con la “Novela del Pedo del Diablo”, que escribió monsieur Guy Tabaire, *según advierte el poeta François Villon en su “Grand Testament”* (cursiva miña).

A dimensión intertextual desta pasaxe vese reforzada, polo tanto, na versión castelán. Cómpre lembrar que é na obra escrita nesta lingua onde se produce unha intertextualidade con François Villon. Refírome á narración *Balada de las damas del tiempo pasado*, que comeza precisamente cunha cita do “Grand Testament”.

Unha aclaración de tipo intertextual lévase a cabo tamén na entrada correspondente a *Monseñor Bispo de Lamego*, de quen se informa que “puxo as sinodales en verso portugués”. A versión castelá precisa que tal versificación foi feita “tomando ‘Os Lusiadas’ por modelo de octavas”.

66

II. Caracterización dos personaxes

Outras veces as diferenzas existentes entre os índices orixinal e autotraducido implican unha maior énfase na caracterización dun personaxe. Así acontece na entrada do índice castelán correspondente ao anano de Belvís, que subliña o trazo do *señorío*, presente tanto no texto coma no paratexto orixinal:

Il tñase de señorío e gastaba espada.

Se tenía por hidalgo y gastaba espada, *haciéndose llamar* señor Maestre (cursiva miña).

Nótese o cambio producido nos termos *de señorío* e *por hidalgo*. Alén disto, o trazo queda remarcado pola fórmula de tratamento esixida neste caso polo propio personaxe.

Un caso semellante de reforzamento prodúcese na entrada correspondente ao reloxeiro *Don Omega*, no que a procedencia suíza, xunto coa fórmula onomástica, teñen unha clara intención humorística. A orixe do personaxe aparece reiterada no índice castelán:

OMEGA, DON.- Reloxeiro maior de Suíza.

OMEGA, DON.- Relojero mayor de Suiza, *vecino que fue de la ciudad de Ginebra* (cursiva miña).

A idealización e o exotismo son tamén reforzados, mediante a incorporación de detalles, nas entradas do índice castelán correspondentes á *princesa Anglor*, a *doña Oriana*, á *Filla da Señora Marcelina* e ao gato *Cerís*, do que se alude tamén á cegueira, trazo mencionado no texto da versión orixinal:

<i>Merlín e familia</i>	<i>Merlín y familia</i>
[...] vestida non máis que do seu rubor (ANGLOR)	[...] vestida no más que de su rubor, el cabello que por la espalda le caía y una cinta verde ¹³ en el tobillo izquierdo (ANGLOR)
con doña Oriana (AVALÓN)	con la sin par Oriana (AVALÓN)
Está cautiva de Miss Spindle, que a disfraz de pomba nas procesións (FILLA DE DOÑA CAROLINA, A)	Está cautiva de miss Spindle, quien la disfraz de paloma colipava ¹⁴ (HIJA DE DOÑA CAROLINA, LA)
[...] Gato albino que trouxo doña Ginebra de Bretaña (CERIS)	Gato albino y ciego que trajo doña Ginebra, de la familia de los gatos reales de Bretaña (CERIS)

67

III. A relación coa diéxese

Algúns dos elementos que o autor engade nas entradas do índice onomástico da versión autotraducida reforzan a relación entre os elementos recollidos no paratexto e a diéxese. Así ocorre no caso do *Señor coengo de Aviñón*, descrito nunha e noutra obra nos seguintes termos:

AVIÑÓN, O señor coengo de.- Amo do paxe Pichegru. Era mui afeito á música de tambor.

AVIÑÓN, El señor canónigo de.- Amo del paje Pichegru, *en cuya sombrilla italiana de seda verde se escondió Anglor una noche de San Juan*. Era muy aficionado a la música del tambor (cursiva miña).

¹³ Compárese o texto das versión orixinal e autotraducida: “unha fermosísima doncela somentes vestida do seu rubor, a longa cabeleira dourada i unha fita de ouro na surfaxe esquerda” (142); “una gentil doncella solamente vestida de su rubor, la larga cabellera dorada y una cinta de oro en el tobillo izquierdo” (128-129). Neste caso, estamos diante dunha alteración da información proporcionada no nivel textual de ambas as dúas obras.

¹⁴ Esta precisión aparece xa recollida no texto de *Merlín e familia*: “vive nunha gaiola de prata disfrazada de pomba colipava, ao que ben se presta, tan cativiña e donairoza que é” (88).

A anécdota xustifica a presenza do personaxe no índice, ao tempo que lle confire cohesión á obra. Un procedemento semellante é posíbel identificalo na entrada correspondente a *Braga*:

BRAGA.- Cidade onde vive o Primado de Portugal, i onde a sirea grega chamada dona Teodora dou terra ao cabaleiro portugués que tiña por leal namorado. En tempos facíase alí un leutuario de laranxa de moita sona, *augamel de Braga* dito, propio para enfriar o figado dos saturnianos.

BRAGA.- Ciudad en la que vive el Primado de Portugal, y en la que doña Teodora, sirena griega, enterró al caballero portugués que tenía por su enamorado. *En ella pasó el suceso de don Esmeraldino* [cursiva miña]. En tiempos se hacía en Braga un electuario de naranja de mucha fama, *aguamiel de Braga*, propio para enfriar el hígado de los saturninos.

A alusión ao personaxe de don Esmeraldino reforza polo tanto a xustificación da presenza de tal entrada no índice.

68 Outras veces asistimos porén ao fenómeno contrario, consistente na supresión dun dato que relaciona a entrada coa diéxese. Neste caso, trátase de información a respecto do personaxe de don Felices con Miranda, que non se inclúe na versión castelá:

FELICES, DON.- Cantor que foi da iglesia de Santiago. Botaba as cartas. *Veu a Miranda a amañalo reló de area* (cursiva miña).

FELICES, DON.- Cantor que fue de la iglesia de Santiago. Echaba las cartas y adivinaba por el reloj de arena y por alfitomancia.

Trátase dun dos escasos exemplos de redución que se rastrexan na autotradución. Igual que acontece co personaxe de Xosé do Cairo, esta supresión garda tamén relación co universo galego, concretamente coas coordenadas xeográficas onde se sitúa a casa de Merlín. Outra eliminación prodúcese na voz Romualdo Nistal. Neste caso non se omite a alusión a ningún personaxe senón a fonte dunha das *historias do algaribo*:

NISTAL, ROMUALDO.- Maragato que tiña tenda en Manzanal. Era homelobo i aforcouse na carballeira de Dueñas, *asegún contou o algaribo Elimas* (cursiva miña).

NISTAL, ROMUALDO.- Maragato que tenía tienda en manzanal. Se supo que era hombre lobo cuando se ahorcó en la robleda de Dueñas.

Menor información conteñen tamén no índice castelán as voces *Don París*, onde se elimina a referencia “e prometido esposo da filla de doña Carolina, cautiva en Tulé”, e *Miss Spindle*, na que se omite o comentario “tódolos almirantes de Inglaterra lle desfizeron a cama.

IV. Referencias ao horizonte de expectativas do lector

Algunhas das modificacións levadas a cabo no texto da autotradución semellan estar en función dos intereses e do horizonte de expectativas do lector agardado. Isto percíbese de maneira especial naquelas entradas nas que se fai referencia ao universo de coñecementos do lector. Ocorre isto na descrición das feiras de Lyon, onde o narrador establece unha comparación con diferentes realidades segundo se trate dun lector galego ou castelán:

LYON.- Cidade e feira de Francia, que algúns poñen por derriba de Monterroso e das San Lucas de Mondoñedo.

LYON.- Ciudad de Francia, famosa por las sedas y la retafia. Algunos la comparan con Medina del Campo.

Un fenómeno semellante prodúcese no caso da feira de Tilsit. Aínda que neste caso se mantén a referencia á realidade galega no texto en castelán, o narrador parece crer necesaria a inserción dunha aclaración que permita localizar o topónimo:

TILSIT.- Feira mui sonada na Borusia, como dúas de Lyon ou catro de Monterroso.

TILSIT.- Feria muy famosa en la Borusia, como dos de Lyon o cuatro de Monterroso *en Galicia* (cursiva miña).

Outras adaptacións levadas a cabo na autotradución semellan tamén estar en relación co feito de se dirixir a un ou outro lectorado. Así, no caso do personaxe Excelencia Novás, ambos os paratextos informan de que “cando chegaron a Lucerna coa anabolena, a sirea mimouno tanto que alá se foi o excelencia”. A diferenza radica neste caso na fórmula que introduce a información, baseada, no índice galego na oralidade –“cóntase”– e, no castelán, na difusión escrita –“trajeron las gacetas”.

iv. A prolongación da historia

Unha das funcións máis interesantes das ampliacións levadas a cabo no índice catelán é a prolongación da historia máis alá das marxes do propio texto. Esta función, desenvolvida por algunhas das entradas dos índices cunqueirianos (Nogueira, 2005) sinala tamén diferenzas entre o paratexto de *Merlín e familia* e de *Merlín y familia*.

Un dos casos de prolongación prodúcese na entrada correspondente á serea Teodora, concretamente na alusión á morte do seu amante, “un vizconde portugués que tiña por amigo” (94) (a autotradución é literal), da que se proporcionan información acerca das circunstancias. De igual maneira que acontece con outras prolongacións (as dos personaxes da casa de Merlín, por cinguirnos a un exemplo da obra), a resolución da historia prodúcese tamén nas marxes paratextuais:

TEODORA.- Sirea grega, que por loito dun namorado cabaleiro portugués pasou a Miranda a tinguir a cola, e seguiu viaxe a meterse monxa no convento sulagado na lagoa de Lucerna.

TEODORA.- Sirena griega, que pasó a Miranda a teñir de luto dobre la cola, por amor de un portugués *que se le murió en los brazos*. Iba a meterse monja en un convento sumergido en la laguna de Lucerna (cursiva miña)

70

Na entrada correspondente á feira do San Froilán prodúcese unha variante deste procedemento, ao ser a peza de teatro mencionada no paratexto a que se resolve na versión castelá. Estamos polo tanto diante dun grao de textualidade maior, así como dunha mostra máis da presenza da literatura dentro da obra:

FROILÁN, O SAN.- Feira sonada de Lugo, onde Felipe de Amancia véu no *Teatro ideal* do Valenciano a traxedia de don Cruces.

FROILÁN, EL SAN.- Feria de Lugo famosa, en la que Felipe de Amancia vio en el *Teatro Ideal* del Valenciano la tragedia de don Cruces, *envenenado por una sobrina carnal a quien pretendía un carabinero* (cursiva miña).

A versión castelá do índice engade información ao final da traxedia, relatada no corpo do texto nos seguintes termos: “[o fidalgo don Cruces] morría con pasmo no medio e medio da función, i hastra o final non se sabía que o enveliñara unha sobriña carnal” (102). A autotradución do texto tampouco inclúe alusión ao personaxe do carabineiro.

v. Os operadores realistas

Algúns dos engadidos que Cunqueiro incorporou ao índice onomástico de *Merlín y familia* non gardan relación co desenvolvemento da diéxese senón coa particular concepción do realismo practicado na súa obra, consistente en conseguir a verosimilitude con independencia da natureza dos feitos narrados (Tarrío, 1989; Nogueira, 2005). Para lograr a verosimilitude, o narrador bota man dunha serie de estratexias ou *operadores do realismo* que “conforman un alarde de saber minucioso que presta unha grande autoridade ao narrador sobre a historia que está a contar e sobre da que o lector-espectador non pode pronunciarse, senón con boa fe cooperadora” (Tarrío, 1989: 177). Trátase polo tanto de elementos cuxa presenza na diéxese semella accesoria e que por veces causan mesmo unha renuncia á linearidade desta, razón pola que se teñen relacionado cos procedementos narrativos da oralidade.

Os índices onomásticos cunqueirianos incorporan en ocasións operadores realistas, especialmente aqueles que noutro lugar clasifiquei como *estratexias baseadas na demostración dun coñecemento preciso acerca do que se está a narrar* (Nogueira, 2005). Un exemplo desta actitude atopámola na versión castelá da entrada correspondente a don Belianís, de cuxas andanzas co cura Merino e participación “nunha batida da Santa Irmandade” (54) se proporcionan datos de maior precisión:

BELIANIS, DON.- Cazador mui afamado nas terras de León, curmán do alcipreste vello de los Vados. Andivo na partida do cura Merino. Mercáballe ao albaribo Elimas libros que tratasen de pólvora.

BELIANÍS, DON.- Cazador muy afamado en las tierras de León, primo del alcipreste de los Vados. Anduvo en la partida del cura Merino, *escuadrón del Brigante, folio de batidores*. Le compraba al algaribo Elimas libros que tratasen de pólvora (cursiva miña).

Outro tanto acontece no caso do Bispo de Lamego, “que tiña un aristón i un corvo que falaba latín”, complementada na autotradución castelá con información acerca da procedencia do instrumento: “un aristón de Bruselas”.

No caso de Don Gabir Arábigo, o índice de *Merlín y familia* achega datos acerca da formación recibida en Damasco por este personaxe, circunstancia que reforza ademais a relación coa diéxese. Repárese neste caso na precisión e na especialización dos datos engadidos:

GABIR ARÁBIGO, DON.- Mestre de libros segredos e da arte alquímica, con quen estudou en Damasco mi amo Merlín.

GABIR ARÁBIGO, DON.- Maestro de ciencia alquímica, con quien estudió en Damasco elixires y *transmutación mecánica* mi amo don Merlín (cursiva miña).

VI. A erudición imaxinaria e o enciclopedismo

Un dos trazos máis populares da escritura de Cunqueiro é a práctica dunha erudición construída con información procedente de fontes diversas, incluída a da súa propia imaxinación creativa. Este procedemento, desenvolvido con fortuna nos seus artigos de prensa, está tamén presente nos paratextos que estou a comentar e resulta máis notorio no caso da autotradución castelá. Unha vez máis, esta versión complementa algúns datos de tipo erudito ou pseudoerudito, como se aprecia na entrada correspondente ao pobo dos corantíns, inzada xa toda ela de información desta natureza, algunha (a relativa ao invento do alambique e á elaboración da augardente) ausente na narración:

CORANTÍNS.- Pobo segredo i enano, que vive na soterra, e ten por oficio, asegún don Cornelius Agrippa, gardar tesouros. Disfrázanse os corantíns de cadelos de pintura de Flandes para celebrar as súas festas. Din que inventaron o alambique, e fan augardente de trufas.

CORANTINES.- Pueblo secreto y enano, que vive soterrado, y tiene por oficio, según don Cornelius Agrippa, guardar tesoros. Se disfrazan los corantines de perros de pintura de Flandes para celebrar sus fiestas. Se dice que inventaron el alambique, y hacen el aguardiente de trufas, *famoso desde Paracelso* (cursiva miña).

Engadidos eruditos aprécianse tamén na autotradución da entrada correspondente a *Meira*, na que, ademais de se engadir información onomástica sobre o convento, alúdese á sona das mulas do país e proporciónanse detalles eruditos acerca da botica que novamente fan mención de Paracelso como autoridade:

MEIRA.- Convento de bernaldos que foi, onde nasce o Miño. Vila e botica de moita sona, que pasou dos freires a unha señora de moitas manteigas, que din que as emprestaba.

MEIRA.- Convento de bernardos que fue, Santa María la Real de Meira, junto a la fuente donde el Miño nace. *Mulas de mucha fama, por la sobriedad y meceo del paso*, y botica de fama, *con escuela de simples por Dioscórides y de flemas por Teofrasto Paracelso. Ahora es una ruina* (cursivas miñas).

Na voz *Tulé*, o índice castelán substitúe a información que a vincula coa diéxese por outra máis erudita que recorre a un exemplo máis universal:

TULÉ.- Reino hiperbóreo, derradeira terra despóis da calzada dos Xigantes. Terra abondosa en médicos. Alí estaba cautiva a filla de doña Carolina, que fora aprender o entredós i o doce de améndoa.

TULÉ.- Reino hiperbóreo, última tierra después de la Calzada de los Gigantes. Es fértil en médicos. *Tiene, como Venecia, gobierno secreto, basado en la adivinación del porvenir* (cursiva miña).

A alusión a Venecia, moi presente na prosa de Cunqueiro, fora xa amplificada na entrada correspondente ao mouro Alsir, na que se di, na versión orixinal, que “mercóu na feira de Tilsit o espello que fora da Señora de Venecia” e, na autotradución, que “adquirió en la feria de Tilsit el espejo político de la República de Venecia”.

A erudición imaxinaria volve apreciarse no final da voz *Excelencia Novás*, na alusión a un “tecedor que facía, con tido de cámara, as medias brancas prós señores infantes Braganzas”, que –precisa a versión castelá– “son muy chatos de pantorrilla, como se ve por las pinturas”.

73

c) *Outros cambios*

En xeral, as modificacións que Cunqueiro introduce no índice onomástico da súa versión castelá de *Merlín e familia* amplían a información proporcionada no orixinal. En ocasións, os elementos engadidos semellan reforzar a función mnemotécnica do índice e mellorar a súa comprensión. Así acontece na voz *Casilda*, onde á información “criada da casa” se engade, na autotradución, “de don Merlín”. A mesma intención parece estar detrás da explicación inserida na voz *Luceiro*:

Un dos paraugas do señor Bispo de París. Quitaba as trevas.

El quitatinieblas del obispo de París, que abriéndole en la oscura noche, el que iba debajo veía (cursiva miña).

Outro tanto acontece na voz *Windsor*, onde á explicación “castelo a onde querían levar a lady Tear a casar, i a máis que a apalpase el Rei, que estaba cego”, engádese, na autotradución, “y quería convencerse por sí mismo de

tanta hermosura como le pintaban”. Alén de intensificar a caracterización destes personaxes, os comentarios incorporados á versión castelá reforzan, como pode comprobarse, a función mnemotécnica do índice e, polo tanto, a súa integración no conxunto da obra.

De diferente natureza, neste caso autorial e humorística, é o comentario inserido na voz *A Señora Marcelina*. Á información “namorábase dos pasaxeiros” engádese na autotradución a observación “lo que no es poca cosa”.

4. Conclusión

As modificacións levadas a cabo na autotradución dos índices onomásticos cos que Cunqueiro pechou a maior parte das súa narrativa confirman a relevancia destes paratextos, así como a súa singularidade.

74

Agás algunhas excepcións, estes cambios consisten en engadidos que complementan a información das entradas que conforman o paratexto orixinal. O feito de ser *Merlín y familia* unha obra máis extensa (debido ás novas seccións incorporadas) que *Merlín e familia* levaría a pensar que a información engadida corresponde a eses episodios e está, polo tanto, esixida polas incorporación de novos elementos á diéxese. Non obstante, isto é só aplicábel a algunhas modificacións, como a incorporación da voz *Pablo y Virginia*, mais non ao conxunto do paratexto. Tampouco hai unha correspondencia, coa excepción dalgunhas modificacións, coa cuestión lingüística.

As diferenzas entre os índices onomásticos galego e castelán amosan unha intensificación dalgunhas funcións que desempeñan estes paratextos na obra de Cunqueiro. É este o caso da cohesión (mediante o reforzamento mnemotécnico dalgúns datos), da identificación dos personaxes, das prolongacións da historia e dos comentarios metaliterarios. Alén disto, os engadidos do paratexto castelán proporcionan en xeral unha maior información onomástica e levan a cabo unha ampliación de detalles que están a funcionar algunhas veces como operadores do realismo, e outras como reforzos que botan man erudición, case sempre imaxinaria, característica da narrativa cunqueiriana. As incorporacións gardarían polo tanto relación coa maior vontade de precisión derivada do exercicio de *reescritura* e de *reelaboración* levado a cabo por Cunqueiro (Rodríguez Vega, 1999: 1368)

Maior interese que as fórmulas escollidas na tradución ten a vontade de adaptar o texto ao horizonte de expectativas da instancia lectora, neste caso castelá. Nesta liña debemos entender a adaptación dalgún antropónimo (*Manoeliña de Calros* convertido en *Manuela de Carlos*) ou a información engadida ou suprimida en determinadas entradas.

En todos os casos estamos diante de signos evidentes do aproveitamento, tamén na versión castelá, deste paratexto tan particular e por veces autónomo, ao que se desprazan en moitas ocasións funcións centrais do relato.

María Xesús Nogueira Pereira
Universidade de Santiago

Referencias bibliográficas

- Fernández del Riego, Francisco. 1991. *Álvaro Cunqueiro e o seu mundo (vivencias e fabulacions)*. Vigo: Ir Indo.
- Genette, Gérard. 1987. *Seuils*. París: Du Seuil.
- Nogueira Pereira, María Xesús. 2005. *Estratexias narrativas na obra de Cunqueiro*. Santiago de Compostela: Servizo de Publicacións, CD-ROM.
- (en prensa). *Soñadores e familia. Os personaxes na narrativa de Álvaro Cunqueiro*. Santa Comba: TresCtres.
- Rodríguez Vega, Rexina. 1997. *Álvaro Cunqueiro: unha poética da recreación*. Santiago: Laiovento.
- 1999. “A tendencia á hipercorrección do escritor bilingüe. O caso das autotraducións ó castelán de Álvaro Cunqueiro”, en *Cinguidos por unha arela común. Homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero* (coords. Rosario Álvarez e Dolores Vilavedra). Santiago: Universidade de Santiago, 1355-1371.
- 2001. “Bilingüismo e estilo na escrita cunqueiriana”, en *Actas do VI Congreso Internacional de Estudos Galegos* (ed. Dieter Kremer). Sada: Galizien-Zentrum der Universität Trier / Edición do Castro, pp. 367-376.
- Silva Domínguez, Carme. 1993. “Trazos lingüísticos galegos na prosa en castelán de Álvaro Cunqueiro”, en vv. aa., *Congreso Álvaro Cunqueiro*, Santiago de Compostela: Xunta de Galicia, pp. 75-87.
- Tarrío, Anxo. 1989. *Álvaro Cunqueiro ou os disfraces da melancolía*. Vigo: Galaxia.